

Místo doslovu:
Veyne - Foucault

Kniha, kterou Paul Veyne, tento významný, uznávaný a současně provokativní historik antiky, profesor na Collège de France, věnoval památce svého přítele Michela Foucaulta před několika lety - vyšla přece již v roce 2008 v pařížském nakladatelství Albin Michel -, možná završuje pro svého autora něco, co zcela neodpovídá ustálené představě o biografickém žánru. Paul Veyne není profesionálním biografem významných intelektuálních nebo jinak zajímavých osobností, ať už minulých nebo současných, známých nebo méně známých, nebo dokonce zapomenutých. Svou profesí historika se Paul Veyne jistě nikterak předem nevyklučuje z cechu biografů. Na jeho kontě, mohu-li si dovolit tento poněkud zprofanovaný termín, se však po výtce nachází knihy, jež pozoruhodně a nově podněcují naše chápání antického světa, počátků křesťanství, ale také práce historika, a ovšem rovněž obdivovatele a znalce poezie.

Proč tedy další kniha o Michelu Foucaultovi, když poprvé se mu věnoval již dodatkem ke své knize *Comment on écrit l'histoire* z roku 1971 (česky *Jak se píšou dějiny?*, přel. Č. Pelikán, Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010) nesoucím jednoduše titul *Foucault* a když se vyjadřoval o Foucaultovi i při jiných příležitostech? Proč ten, řekněme neutuchající zájem? Jistě, jedna odpověď se nabízí jaksí sama sebou:

Paula Veyna pojilo k Michelovi Foucaultovi přátelství, jemuž předcházely úcta a obdiv k intelektuální brilantnosti o málo staršího kolegy, vzniklé ještě v době vysokoškolského studia a posílené empatií k přítelově *zvláštnosti*, totiž k jeho homosexualitě. Nemenší roli, navíc stále posilovanou léty přátelství a blízkostí zájmů i zaměření, sehrálo intelektuální společenství či spojenectví, dá-li se to tak nazvat, stejné nebo alespoň velice blízké vnímání toho, jak vidíme a chápeme lidské společenství a jeho dějiny. Toto zní velice nabubřele, rád bych však ujistil případné čtenáře, že je to naopak velice obezřetná, opatrná náhrada termínu, který se jinak nabízí na prvním místě, totiž náhrada slova *filosofie*. Sám Veyne tohoto slova ve vztahu k Foucaultovi příliš často nepoužívá, sebe sama přece označuje důrazně jako historika, za *filosofa* v klasickém slova smyslu se odmítá považovat.

Takto se dostávám k nejpodstatnější odpovědi – alespoň po mém soudu – na otázku, proč se Veyne vytrvale vrací nebo alespoň vracel k Foucaultovi. V jeho snaze zbavit Michela Foucaulta a jeho dílo nepochopení, zkreslení, eventuálně zneužití se krom pochopitelné starosti a péče o přítelovu památku a jeho dílo jeví ještě něco dalšího a možná i podstatnějšího. Totiž Paul Veyne sám.

Ten, kdo přečetl alespoň zpola se zájmem Veynovu knihu o Foucaultovi, možná mohl trochu pod dojmem velmi osobně laděné poslední, XI. kapitoly, věnované „portrétu Foucaulta jako samuraje“, pozapomenout na to podstatné, o čem vypovídá předchozích deset kapitol. Ty totiž jsou samozřejmě věnovány Foucaultovu myšlení, ale vyjadřují se rovněž velmi osobitě o Veynově myšlení. Stále se bráním termínu *filosofie*, v každém případě, ať už zůstaneme u termínu *myšlení*, jenž možná jako *pensée* v původním kontextu francouzského jazyka působí samozřejměji než je tomu s *myšlením* v prostředí českého jazyka, anebo přec jen sáhneme po termínu *filosofie*, Veyne se ve své zatím poslední knize o Foucaultovi vyjadřuje rovněž, a snad především o *své* filosofii, o *svém* myšlení. A to do té míry, že by bylo možné bez velkého přehánění Veynovu knihu o Foucaultově myšlení a osobnosti považovat rovněž, ne-li především za knihu o Veynově vlastním myšlení a samozřejmě rovněž o jeho osobnosti.

Pokud jde o to naposled zmíněné, totiž o osobnost Paula Veyna, pak těm, které zaujal Paul Veyne jako historik a zajímavý myslitel

v jedné osobě, si alespoň dovolím doporučit knihu rozhovorů, jež s Paulem Veaynem vedla Catherine Darbo-Peschanskiová o jeho životě, díle – a ano, o jeho filosofii, pod názvem *Každodennost a to, co je zajímavé*. Vráťím-li se však nyní k tomu, co je hlavním předmětem tohoto malého doslovu, pak chci na prvním místě zdůraznit, že by jistě bylo zbytečné, protože únavné, a především neuctivé vůči tomu, kdo si přečetl oněch jedenáct kapitol z Veaynovy knihy o Foucaultovi, opakovat bod po bodu to, co autor o myšlení svého přítele – a tedy i o *svém* myšlení – sám napsal. Dovolím si proto jen zdůraznit to, co mi připadá jako snad nejdůležitější pro pochopení Veayna, a tudíž také Foucaulta, totiž to, že každý pojem, jehož pomocí se snažíme zachytit (popsat, vyjádřit) určitou společenskou skutečnost, je historicky dán. Univerzália nevyprávějí o ničem – mohli jsme několikrát číst na předchozích stránkách, vyprávějí možná o sobě, o intenci svých tvůrců (o Platónovi třeba a o jeho idejích), jejich reálný význam je však vždy historicky podmíněn. Pokud je používáme – a my je musíme používat – buďme na pozoru: stejná slova neznamenají vždy totéž za všech historických časů a okolností. Oblíbený Veaynův příklad, že se pod termínem demokracie chápala ve starořeckých Aténách zcela jiná skutečnost, než jakou máme na mysli, použijeme-li též termín pro současnost, může připadat jako banální, samozřejmý. Při bližším pohledu však musíme dát Veaynovi za pravdu. Dějiny si běžně představujeme jako proud událostí (platí to stejně tak pro politické, ekonomické, vojenské dějiny jako konečně pro dějiny idejí, myšlenek, vynálezů, objevů atd.), který se snažíme uspořádat v jakýsi smysluplný sled. Snažíme se ho v chaosu událostí objevit a to, co se do tohoto smysluplného a pro nás v historicky daném čase smysl dávajícího nehodí, to se snažíme vyloučit, zatímco se naopak usilujeme zdůraznit to, co se, podle našeho názoru, našeho vnímání, tomuto smyslu nejvíce podobá. Toto je postup, který je charakteristický pro novodobou evropskou *epistému*, použijeme-li známý foucaultovský termín. Historické vyprávění, jak v podobě *dějiny*, tak zejména v podobě *Historie*, v podobě posvátně pojímaného vyprávění o tom, *jak to bylo*, jak to *je*, tedy o tom, co je a co není historická pravda, představuje její proměnlivý diskurs. Jeho důležitým nástrojem je pozitivní komparace, srovnávání v rámci pojmů majících pro tento diskurs či

v jeho mezích univerzální platnost. Feudalismus v Čechách nebo ve Francii 14. století zůstává pořád feudalismem a kapitalismus v Číně nebo v Anglii 21. století je pořád kapitalismem. Nebo není? Možná by bylo účinnější, soudí Veyne spolu s Foucaultem, Deleuzem a v návaznosti na další myslitele (jsou to především Friedrich Nietzsche, Max Weber a ještě další „bořitelé model“; určitě jsme si při četbě Veynovy knihy všimli, s jakou virtuozitou dokázal vtěsnat zejména do vysvětlivek pod čarou vše, k čemu ho tito a další autoři dokázali inspirovat), všimát si rozdílů, odlišností, mezí, řezů ve zdánlivě jednotné skutečnosti. Pro filosofii a dějiny vědy přišel francouzský filosof Gaston Bachelard dávno před Thomasem Kuhnem s myšlenkou, jak důležité byly, jsou a nepochybně budou pro vývoj věd přírodních (dodejme, že těch společenských rovněž, byť bychom snad mohli připustit, že se v jejich případě jedná spíše o „pouhá“ *vědění*) *zlomy*, *ruptures épistémologiques*, uvolňující cestu k novému vidění problému, nové metodologii, novému poznání právě na základě pozitivního hodnocení oněch rozdílů. To však není možné bez jedné podstatné vlastnosti: vášnivého zájmu, chceme-li zvědavosti, schopnosti a vůle skutečně se o něco zajímat, nově něco pochopit. Rychle k tomu dodám, že právě uvedené Veyne ovšem nechápe jako moralista. Veynovo chápání dějin – znovu zdůraznuji, že Veyne je historik, nikoli filosof, nepovažuje se za filosofa – je individualistické, neideologické, a už vůbec ne relativistické. Fakta byla a jsou fakta, naše promluvy, naše vyprávění o nich však jsou jen fakty našich promluv. Právě proto si je Veyne tak dobře vědom toho, co jeho přítel Foucault vyjadřoval trochu jinak: naše poznání není a nemůže být božské. Je sublunární, jak s oblibou říká, není to stálice na klenbě božského, tedy neměnného, a proto úplného a nezpochybnitelného vědění. Naopak, je to vědění, které je nevyhnutelně omezené. Čím asi: přece kontextem, v němž je nám dáno žít. Naše pravdy jsou našimi pravdami, přes všechnu snahu se nám jen málokdy podaří (a zůstává otázkou, zda vůbec) překonat meze toho kontextu (intelektuálního, společenského, kulturního atd.), v němž jsme uzavřeni stejně jako příslovečné rybičky v akváriu. Náznorný příklad červených rybiček plovoucích v nádobě, za jejíž stěny se nemohou dostat, uvedený Veynem v knize o Foucaultovi, o tom vypovídá víc, než by dokázalo mnoho dalších

slov. Proto jen dodám na závěr, že tomuto osudovému, tedy lidskému (zase Nietzsche!) určení, to jest lidskému údělu, podléhá i tento malý doslov. Ještě malá doložka: číst a promýšlet různé úvahy o národních a světových dějinách Veynovou a Foucaultovou optikou může být trochu náročné, zato docela užitečné. A ještě jedna maličkost: boření jedněch mýtů představuje nezbytný předpoklad pro vytváření mýtů nových. Je docela dobré si to občas připomínat a neztrácet přitom chuť žít, jak nám sdělují Veyne a *jebo* Foucault.

Petr Horák